

Lectio Praecursoria: Seksuaalisuuden muuttuvat mahdollisuudet

Marika Haataja, *YTT, tutkija*

Syyskuussa vuonna 1905 ilmestyneessä *Palvelijatar*-lehdessä julkaistiin näytelmäkirjailijana ja naisasianaisena tunnetun Elvira Willmanin vahvasti kanta-aottava kirjoitus. Hän kirjoittaa:

”Onko siis naiselle sukupuolivietin voima vähä-arvoisempi elämässä kuin miehillekään?! Yhteiskunnassa kahlehditaan naiset kuin kotieläimet ja muut miehen talouteen kuuluvat kapineet. Syy naisen näennäiseen sukupuolivietin puutteeseen ei ole *tosiluonto* vaan *pakko*.” (Willman 1905, s. 93. Kursiivi alkuperäinen.)

Lehtikirjoituksen julkaisuaikana elettiin aikaa, jolloin naisten ja miesten mahdollisuudet toteuttaa seksuaalisuuttaan poikkesivat huomattavasti toisistaan. Tämä näkyi esimerkiksi siinä, miten miesten avioliiton ulkopuolella toteutettuun seksuaalisuuteen suhtauduttiin sallivammin kuin naisten kohdalla. Myös avioliitossa toteutunut seksuaalisuus oli lähtökohtaisesti epätasa-arvoista, sillä miesten seksuaalista aktiivisuutta korostettiin ja naiset puolestaan nähtiin usein epäseksuaalisina. Naisten seksuaalisesta itsemääräämisoikeudesta ei ollut usein tietoaakaan.

Tätä epätasa-arvoista tilannetta Elvira Willmanin oli vaikea hyväksyä. Hän kritisoi lehtikirjoituksessaan raivokkaasti naisten seksuaalisten oikeuksien puuttumista. Epätasa-arvo ja naisten seksuaalisten oikeuksien puuttuminen loi Willmanin mukaan tilanteen, jota hän havainnollistaa kirjoituksessaan vertaamalla naisia miesten talouteen kuuluviksi kapineiksi ja kahlehdituiksi kotieläimiksi.

Willman haastaa kirjoituksessaan käsityksen siitä, että naisten seksuaalivietin puuttumisessa olisi kyse ”tosiluonnosta”, kuten hän asian ilmaisee. ”Tosiluonnolla” Willman viittaa sellaiseen luonnolliseksi tosiasiaksi ymmärrettyyn käsitykseen, jonka mukaan naisten seksuaalivietin puuttumisessa olisi kyse luonnollisesta biologisesta ominaispiirteestä, joka on sisäänrakennettu naisten olemukseen.

Useat Willmanin aikalaiset tulkitivat naisten seksuaalisen aktiivisuuden vähäisyyden nimenomaan tämänkaltaiseksi luonnolliseksi, biologiseksi tosiasiaksi. Naisten yksinkertaisesti ymmärrettiin olevan erilaisia kuin miesten. Vastakohtana epäseksuaaliseksi määritellyille naisille, miehiin puolestaan liitettiin käsitys pakonomaisesta biologisesta tarpeesta seksuaalisuutensa toteuttamiseen.

Vallitseville käsityksille ja ajattelutavoille haettiin perusteluita naisten ja miesten biologisesta erilaisuudesta. Näitä vallitsevia ajattelutapoja tukivat myös 1800-luvulla syntyneen seksologian käsitykset, joissa korostettiin naisten ja miesten keskinäistä vastakohtaisuutta.

Lehtikirjoituksessaan Willman hyökkää vastustamaan nimenomaan näitä aikakaudella vallinneita luonnollisiksi ymmärrettyjä käsityksiä naisten seksuaalisuudesta. Hän kirjoittaa, ettei syy naisten seksuaalisuuden puuttumiseen ole naisten ”tosiluonto” vaan ennemminkin kyse on pakosta – yhteiskunnan ja kulttuurin luomasta pakosta, joka kieltää naisilta halut ja nautinnot, jotka ovat miehille sallittuja.

Willmanin edustaman näkemyksen mukaan yhteiskunnalla ja kulttuurilla – siis ihmisistä ympäröivällä sosiaalisella todellisuudella – on valtaa, joka vaikuttaa mahdollisuuksiimme kokea seksuaalista nautintoa. Näkökulma valaisee sitä, miten yhteiskunta ja kulttuuri tunkeutuvat ruumiiseen tekemällä toiset nautinnot mahdollisiksi ja toiset puolestaan mahdottomiksi.

Historia on surullisen kuuluisa nimenomaan siitä, miten joitain seksuaalisia nautintoja on tehty mahdottomiksi rajoittamalla ja kontrolloimalla. Miesten etuoikeuksia ajavassa yhteiskunnassa naisten seksuaalisuutta ja naisten seksuaalisia nautintoja kontrolloitiin leimaamalla ne syntisiksi ja siveettömiksi. Heteroseksuaalien etuoikeuksia korostavassa yhteiskunnassa puolestaan homoseksuaalisuutta ja homoseksuaalisia nautintoja kontrolloitiin tuomitsemalla ne sairiksi ja lainvastaisiksi. Nämä seksuaalisia oikeuksia loukkaavat näkökulmat seksuaalisuuteen eivät ole ainoastaan muistoja menneisyydestä, vaan ne ovat edelleen elettyä arkipäivää joka puolella maailmaa.

Elvira Willmanin naisten seksuaalisia oikeuksia puolustavien kannanottojen voidaan nähdä ennakoineen niitä 1960- ja 1970-luvuilla voimistuneita keskusteluita, joissa sukupuolten välinen tasa-arvo, myös seksuaalinen tasa-

arvo, nousevat vahvasti esiin. Feministi Kate Millet (1991) julkaisi 1970-luvulla teoksensa *Sexual Politics*, jossa hän loi teoreettista pohjaa seksuaalisuuden poliittisuuden tarkastelulle. Hän käsittelee kirjassaan sitä, miten patriarkaalinen kulttuuri tuottaa ja ylläpitää naisten seksuaalista alistamista. Millet korostaa sitä, miten nimenomaan kulttuurilla on keskeinen rooli siinä, millaisiksi käsitykset seksuaalisuudesta muotoutuvat. Näin hän nostaa keskustelun ytimeen sen, miten seksuaalisuus on enemminkin opittua kuin biologista ja luonnollista.

Seksuaalisuuden oletettua luonnollisuutta kyseenalaistavat näkökulmat ovat saaneet jatkoa lukuisissa heteroseksuaalisuuden normatiiviseen asemaan pureutuvissa keskusteluissa. Esimerkiksi filosofi ja feministiteoreetikko Judith Butler (2006) haastaa teoksessaan *Hankala sukupuoli* käsitystä heteroseksuaalisuuden luonnollisuudesta ja osoittaa, miten ihmisiä ohjataan omaksumaan heteroseksuaalinen identiteetti.

Seksuaalisuuden ja sukupuolen luonnollisuutta kyseenalaistavilla näkökulmilla on ollut merkittävä seksuaalipoliittinen rooli. Naisten seksuaalisia oikeuksia peräänkuuluttavissa keskusteluissa on onnistuttu purkamaan käsityksiä siitä, että naiset ovat luonnostaan epäseksuaalisempia kuin miehet. Naisten seksuaalisia oikeuksia peräänkuuluttavat näkökulmat ovat nostaneet myös naisten seksuaalisen itsemääräämisoikeuden keskusteltavaksi. Tästä esimerkkinä laajalle levinnyt Me too -kampanja. Homoseksuaalien seksuaalisia oikeuksia koskevissa keskusteluissa puolestaan on kyseenalaistettu käsitykset homoseksuaalisuudesta luonnottomuutena ja sairautena.

Naisten ja homoseksuaalien seksuaalisia oikeuksia koskevien seksuaalipoliittisten keskustelujen ja kannanottojen voidaan nähdä osuneen luonnollisuuspuheen ytimeen. Juuri seksuaalisuuden luonnollisuuden kyseenalaistaminen ja seksuaalisuutta koskevien käsitysten poliittisuuden nostaminen keskusteltavaksi on ollut eilinehto eri ihmisryhmien seksuaalisten oikeuksien toteutumiselle. Kyseenalaistamalla luonnollistavia käsityksiä on raivattu tilaa seksuaalisuuden moninaisuutta kunnioittaville lähestymistavoille. Kun lähtökohdaksi otetaan seksuaalisuutta koskeviin käsityksiin sisältyvän poliittisuuden tarkasteleminen, on mahdollista haastaa ja kyseenalaistaa sellaisia luonnollisilta ja itsestään selviltä vaikuttavia käsityksiä, jotka ohjaavat ajatteluumme. Tämänkaltaisen lähestymistapa ravistelee sitä intiimeiksi ja henkilökohtaisiksi ymmärrettyjen nautintojen utuista verhoa, joka ympäröi arkisia kokemuksiamme seksuaalisista nautinnoista.

Näkökulma haastaa kysymään, miltä seksuaalisuus näyttää, kun omiksi ja intiimeiksi kokiamme haluja ja nautintoja tarkastellaankin ohjattuina nautintoina, joita yhteiskunta ja kulttuuri muovaavat, ja joihin yhteiskunta ja kulttuuri painavat näin leimansa. Juuri tämä on ollut väitöskirjatutkimukseni lähtökohta, kun lähdin tarkastelemaan asiantuntijatekstien tuottamia käsityksiä seksuaalisuudesta. Tutkimuksessani olen tavoitellut seksuaalisuutta käsitteleviin asiantuntijateksteihin sisältyvää nautintojen politiikkaa.

Näin ollen analyysini alkumetreillä päässäni pyörivät kysymykset siitä, keiden seksuaalisista nautinnoista ja haluista tarkastelemissani teksteissä puhutaan, millaisille nautinnoille annetaan tilaa, ja millaiset valtasuhteet ja hierarkiat vaikuttavat seksuaalisuutta ja nautintoa koskevien käsitysten taustalla. Lähdin etsimään vastausta näihin kysymyksiin tutkimusaineistoksi keräämästäni noin 3500 sivuisesta tekstiaineistosta. Tutkimuksen pääaineiston muodostavat alun perin suomenkielisinä julkaistut yleistajuiset seksuaaliopaskirjat 2000-luvulta. Lisäksi tutkimuksessani on mukana seksologista tietokirjallisuutta sekä seksuaalilääketieteellisiä julkaisuja. Historialliseen aineistoon pohjautuvassa osatutkimuksessa mukana on opaskirjojen rinnalla lehtikirjoituksia ja näytelmiä 1900-luvun alusta.

Väitöskirjatutkimuksessani olen ollut kiinnostunut siitä, millaista tietoa nämä asiantuntijoiden kirjoittamat tekstit tarjoavat seksuaalisuudesta, ja miten ne tietoa tarjoamalla ohjaavat ja opastavat ihmisiä seksuaalisuuteen. Olen tarkastellut tätä ohjaamista ja opastamista tavoitteellisena toimintana, joka ohjaa ja muokkaa elämää johonkin suuntaan. Toisin sanoen olen ollut kiinnostunut siitä, miten seksuaalisuus ja seksuaalielämä otetaan tiedon avulla hallittavaksi. Tutkimusotteena olen soveltanut hallinnan analytiikkaa (esim. Dean 1999), jonka avulla on ollut mahdollista pureutua analyysissa niihin tapoihin, joilla ihmisten seksuaalisuuteen ja seksuaaliseen käyttäytymiseen pyritään puuttumaan.

Olen nostanut analyysissa seksuaalisuuden, sukupuolen ja yksilöllisyyden tarkastelemisen keskiöön kysyessäni, miten seksuaalisuutta koskevat asiantuntijatekstit muodostavat käsityksiä seksuaalisista, sukupuolisista ja yksilöllisistä subjekteista, ja millaisia seksuaalisen subjektivoitumisen mahdollisuuksia asiantuntijatieo tällöin tuottaa? Tutkimuksessani olen siis ollut kiinnostunut paitsi seksuaalisuutta koskevasta tiedosta, myös siitä, millaiseen seksuaalisuuden toteuttamiseen tieto ohjaa ja opastaa ihmisiä. Näin

tutkimukseni tarjoaa näkökulmia siihen, millaisia seksuaalisia subjekteja tieto pyrkii meistä tekemään.

Tutkimusmatka seksuaalisuutta koskevan tiedon parissa on ollut ristiriitojen sävyttämää. Välillä tieto piirtää jäyhiä totuuksia seksuaalisuudesta. Tällöin naiset ovat tuomittuja etsimään ikuisesti seksikästä itseään, miesten seksuaalisuus pelkistyy säännöllisten yhdyntöjen mekaniikaksi, seksuaalinen nautinto tyypistyy orgasmiksi ja elämisen arvoiseksi elämäksi on mahdollista tunnistaa ainoastaan seksuaalisten nautintojen täyteinen elämä. Toisaalta nämä seksuaalisuutta koskevat jäyhät totuudet ovat avoimia jatkuville kyseenalaistamisille. Näin keskustelu seksuaalisuuden ja sukupuolen ”tosiluonnosta” jatkuu ja saa eri aikakausina uusia muotoja.

Miesten seksuaalisuuden kohdalla penis-, erektio- ja yhdyntäkeskeinen lähestymistapa on ollut hallitseva. Tätä hallitsevaa lähestymistapaa haastavissa näkökulmissa puolestaan on haluttu korostaa sitä, miten miesten seksuaalisuuden pelkistäminen penis-, erektio- ja yhdyntäkeskeisyydeksi tuottaa miehille suorituspainetta, kuten seuraava esimerkki osoittaa: ”Yhteiskuntamme yleinen ilmapiiri ruokkii [...] erektiillistä, yhdyntäkeskeistä seksuaalisuutta, mikä ei vähennä suorituspainetta miesten harteilta” (Rautiainen 2006, s. 234). Esimerkki valaisee sitä, miten asiantuntijateksteissä toisinaan ylitetään käsitys biologisesta tosiluonnosta ja miesten seksuaalisuutta lähestytään sen sijaan yhteiskunnan ja kulttuurin muokkaamana.

Kun miesten seksuaalisuuden ”tosiluonto” nostetaan keskusteltavaksi, tehdään tilaa miesten seksuaalisuuden moninaisuudelle. Tällöin on mahdollista haastaa sellaisia yleisiä totuuksia, jotka on totuttu liittämään miesten seksuaalisuuteen, kuten seuraava esimerkki osoittaa: ”Mies ei ole loputon seksikone vaikka näin toisinaan väitetäänkin” (Virtanen 2005, s. 94). Tällaisin sanoin miehiä pyritään vapauttamaan heihin iskostetusta maineesta seksiä kaiken aikaa haluavina mekaanisina koneina.

Miesten seksuaalisuutta koskevat esimerkit haastavat pohtimaan seksuaalista vapautumista uudenlaisesta näkökulmasta. Seksuaalinen vapautuminen ei merkitse ainoastaan seksuaaliseen nautintoon vapautumista, vaan seksuaalinen vapautuminen voi merkitä myös pakonomaisesta seksuaalisesta suorittamisesta vapautumista. Seksuaalisen vapautumisen projekti voidaankin nähdä käytäntönä, joka on kaiken aikaa avoin uudenlaisille seksuaalista

vapautumista koskeville avauksille. Eri aikakausina ihmiset kokevat tarvetta vapautua eri tavalla.

Olen tarkastellut seksuaalista vapautumista sisäisesti ristiriitaisena käytäntönä, jolloin voidaan havaita, että yhdenlaisesta näkökulmasta tarkasteltuna kyse on seksuaalisesta vapautumisesta, toisenlaisesta näkökulmasta katsottuna tämä vapautuminen puolestaan kyseenalaistuu.

Esimerkkinä seksuaaliseen vapautumiseen sisältyvistä ristiriitaisuuksista voidaan ottaa se, miten naisten seksuaalisuutta koskevat ajattelutavat ovat sadan vuoden aikana merkittävällä tavalla muuttuneet. Seksuaaliopaskirjoissa, jotka on julkaistu 2000-luvulla naisten kannustaminen seksuaalisesti nauttivaan subjektiuteen ei ole enää marginaalinen ilmiö, kuten 1900-luvun alussa, vaan valtavirtaa. Opaskirjat kannustavat naisia keskittymään omaan nautintoonsa ja naisten nautinto nostetaan esiin myös tasa-arvokysymyksenä. Heteroseksuaalisten suhteiden rakenteellista epätasa-arvoa puolestaan kuitenkin sivutaan ainoastaan satunnaisesti. Tämä tapahtuu esimerkiksi siten, että naisten kuormittuminen arjessa nostetaan esiin heidän seksuaalisuuteensa negatiivisesti vaikuttavana tekijänä. Tällaisissa yhteyksissä heteropariskuntia kannustetaan kotitöiden ja lastenhoivavastuun jakamiseen.

Esimerkki osoittaa sen, miten opaskirjateksteissä on huomattavasti helpompaa nostaa keskusteltavaksi seksuaalinen tasa-arvo kuin epätasa-arvoisesti jakautuvat kotityöt ja lastenhoivavastuu. Heteroseksuaalisten suhteiden epätasa-arvoisiin käytäntöihin suhtaudutaan opaskirjateksteissä paikoin jopa vähätellen. Kun seksuaalista tasa-arvoa korostetaan ja heteroseksuaalisten parisuhteiden rakenteellista epätasa-arvoa vähätellään, epätasa-arvoinen heteroseksuaalinen parisuhde jäähmettyy heteronaisten seksuaalisen nautinnon näyttämöksi. Tässä yhteydessä lektion alussa siteeraamani yli sadanvuodentakainen Elvira Willmanin kynäilemä julistus ”Yhteiskunnassa kahlehditaan naiset kuin kotieläimet ja muut miehen talouteen kuuluvat kapineet” (Willman 1905, 93) onkin yllättävän ajankohtainen.

Esimerkki alleviivaa sitä, miten tasa-arvon kannalta on yhtäältä otettu merkittäviä edistysaskeleita. Toisaalta sukupuolihierarkiat eivät ole hävinneet, ja niiden nostaminen keskusteltaviksi on edelleen yhtä ajankohtaista kuin sata vuotta sitten. Tasa-arvoa ja sukupuolta tarkastellut yhteiskuntatieteilijä Raija Julkunen (2010) tarjoaa jälkipatriarkaalisesta käsitteestä kuvaamaan tämänkaltaista paradoksaalista asetelmaa, jossa voidaan havaita tasa-arvon

toteutumisen kannalta merkittäviä muutoksia aikaisempaan verrattuna, mutta samanaikaisesti voidaan tunnistaa sukupuolihierarkioiden pysyvyys, ja niiden sulautuminen osaksi uutta. Julkusen mukaan sukupuolihierarkiset käytännöt eivät ole lopullisesti kadonneet, vaan ”ne murtuvat yhdessä ja uusintuvat toisessa paikassa” (mt. 225), kuten Julkunen havainnollistaa tilannetta.

Myös seksuaalisuuden ja sukupuolen ”tosiluontoa” koskevat keskustelut ovat edelleen yhtä ajankohtaisia kuin sata vuotta sitten. Seksuaalisuuden ja sukupuolen oletetusta luonnollisuudesta pidetään usein edelleen yhtä hanakasti kiinni ja luonnollisuutta korostavien näkökulmien haastaminen herättää voimakasta vastustusta. Esimerkiksi usein edelleen sukupuolia ymmärretään olevan ainoastaan kaksi ja tätä kahteen jakavaa sukupuolikäsitystä perustellaan nimenomaan luonnollisuudella. Kyseenalaistamalla käsityksiä kaksijakoisesta luonnollisesta sukupuolesta raivataan tilaa sekä sukupuolen että seksuaalisuuden moninaisuutta kunnioittaville lähestymistavoille.

Kun ajassa katsotaan taaksepäin, erilaisten ihmisryhmien seksuaalisten oikeuksien toteutumisen näkökulmasta olennainen merkitys on ollut nimenomaan sillä, että on ylitetty käsitykset sekä seksuaalisuuden että sukupuolen luonnollisuudesta. Näin on voitu tuoda keskusteluun mukaan tärkeitä näkökulmia siitä, miten kulttuuri ja yhteiskunta painavat jälkensä seksuaalisuuteen ja sukupuoleen tekemällä yhdenlaiset seksuaalisuudet ja sukupuolet mahdollisiksi, toiset puolestaan mahdottomiksi.

Lähteet

Butler, J. (2006) *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. Helsinki: Gaudeamus.

Dean, M. (1999) *Governmentality. Power and rule in modern society*. London: Sage.

Haataja, M. (2019) *Ohjattuja seksuaalisia nautintoja*. Tampere: Tampere University Press. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/116918>

Julkunen, R. (2010) *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Tampere: Vastapaino.

Millet, K. (1991) *Sexual politics*. London: Virago Press.

Rautiainen, H. (2006) Ikääntyminen ja seksuaalisuus. Teoksessa Apter, D., Väisälä, L., Kaimola, K. (toim.) *Seksuaalisuus* (s. 226-237). Helsinki: Duodecim.

Virtanen, J. (2005) *100 kysymystä miehestä ja seksistä*. Helsinki: Kirjastudio.

Willman, E. (1905) Miksi meille naisille nykyisessä yhteiskunnassa sukupuolielämä on vastenmielistä? *Palvelijatar-lehti* 7-8.